

Pomocné vědy historické pro medievisty

jarní semestr 2013

Soubor tzv. pomocných věd historických

- něm. Historische Hilfswissenschaften
- angl. Auxiliary Sciences of History
- franc. Sciences auxiliaires de l'histoire
- pol. Nauky pomocniczne historii
- maď. Történeti segédtudományok
- Scientiae ad historiam scribendam pertinentes

- Diplomatika
- Kodikologie
- Sfragistika
- Heraldika
- Faleristika
- Vexillologie
- Filigranologie
- Epigrafika
- Numismatika
- (Nauka o pramenech
Quellenkunde, źródłoznawstwo,
istočnikoveděnije)
- Paleografie
- Chronologie
- Metrologie
- Genealogie
- (Historická statistika)
- (Historická geografie)
- (Historická kartografie)

Vybraná literatura:

- Ivan Hlaváček – Jaroslav Kašpar – Rostislav Nový. *Vademecum pomocných věd historických*. 3. vyd. Praha: H+H, 2002.
- Heinrich Fichtenau. *Die historischen Hilfswissenschaften und ihre Bedeutung für die Mediävistik*. In: Enzyklopädie der geisteswissenschaftlichen Arbeitsmethoden. 10. vyd., 1974, s. 115–143.
- Reinhard Härtel. *Sind die Historischen Hilfswissenschaften noch zeitgemäß?* In: *Mediävistik im 21. Jahrhundert. Stand und Perspektiven der internationalen und interdisziplinären Mittelalterforschung*, s. 379–389. Hg. von Hans-Werner Goetz und Jörg Jarnut. München: Wilhelm Fink Verlag, 2003.

Paleografie

- dějiny písma i dějiny knih, knihoven, typy písemností, organizace skriptorií
- *Vademecum 2002*, s. 26: „Paleografie je ... pomocná věda historická, která usiluje o správné čtení, místní a chronologické zařazení písemných památek individuální povahy bez ohledu na jejich charakter; jako samostatná disciplína pak popisuje, hodnotí a třídí písmo a stanoví jeho funkci, resp. její modifikaci, a to vždy v historickém vývoji v souvislosti s celkovým vývojem společnosti.“

Z historie

- Jean Mabillon. *De re diplomatica libri sex* (1681)
- Bernhard Montfauçon. *Paleographia Graeca sive de ortu et progressu litterarum* (1708)
- Mikuláš Adaukt Voigt (1775)
- Gustav Friedrich. *Učebná kniha paleografie latinské*. Praha: Bursík a Kohout, 1898.
- Franz Steffens, *Paléographie latine*. Paris: Trèves, 1910.
- Leonard E. Boyle. *Integral palaeography*. Turnhout: Brepols, 2001.
- Brno: Jindřich Šebánek, Miroslav Flodr
- Praha: Pavel Spunar, Jiří Pražák

Psací látky

archeologické a paleografické

papyrus

pergamén

papír

rozměr papírového archu:

quarto

octavo

papír s filigránem z Caselle,
severní Itálie, ca. 1455

Rylands Collection, Manchester

Zkratky

- vzniklé suspenzi (zkomolení)
 - sigly (P.R., S.P.Q.R, COSS., VVCC, AVGGG)
- kontrakce (stažení) – āīā, đns
 - nomina sacra IHS, DS, NRI, EPS, OMP
- vzniklé pomocí značek zvláštního významu – vlnovka (*m/n*), *ə*, *-ur* či *-us*, &
- (značky relativního významu – např. *ñ*)

Tirónské nóty (tachygrafie) – *signum principale* + *signum auxiliare notae iuris*

Adrian Cappelli, *Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, 6. vyd. Milano 2004, online: <http://www.hist.msu.ru/Departments/Medieval/Cappelli/>

Interpunkce, diakritika

- řecký systém – tečka, čárka
- epigrafické texty – tečky uprostřed hraničních linek
- středověk:
 - distinctio constans, comma (.)
 - distinctio suspensiva/media, colon (:)
 - distinctio finitiva, periodus (.)

Kritické (editorské) značky:

podtečkování

škrtání – různé funkce

vynechávka – kříž, ruka, ěď

gemipunctus (..) – vynechané jméno

Klasifikace písma

1. podle rozměru a výšky písem – majuskula, minuskula
2. podle způsobu tvorby – kreslené, psané
3. podle teritoria
4. z hlediska periodizace – archaické, římské, románské, gotické, humanistické

& confessores. Et uirgines. Precor
& supplico dñe ihu xpe om̄s sc̄os &
electos tuos. ut me exaudiant
& prestent ad uia ueritatis uenire.
Peccavi dñe peccavi. nimis pec

litatem. Et fidem. Et ueritatem. 215
Ut merear perseuerare in omnib;
bonis. fac cor meū desiderare.
que qd̄ de bono locutus fui. aut
feci. aut cogitavi in iuuentute mea;
Te deprecor dñe tibi clamo clamore
magno. In toto corde meo. Te lau
do. te magnifico. Cum scis tuus ut
mittere digneris sc̄os angelos tuos.
& patriarchas & pphetas & apostolos
& ^{or} euangelistas. & martyres.
& confessores. Et uirgines. Precor
& supplico dñe ihu xpe om̄s sc̄os &
electos tuos. ut me exaudiant
& prestent ad uia ueritatis uenire.
Peccavi dñe peccavi. nimis pec

karolina, 9. století

Poenitentiale

Kláster premonstrátů v
Teplé, sign. B 9, pag. 215

SALVATOR NŔ dilim hodie
mus. Hoc nomen sibi soli con
de eo p̄pheta dicit. Ipse sal
pulu suu. a peccatis eoru. De
deamus. q̄a n̄ e locus tristitie
uitas e uite. que destructa

karolina, kolem pol. 12. stol.

Homiliář opatovický

NKP, sign. III F 6, fol. 2r

na. caritas pa. cū his bonis opib; expec
temus aduentus dñi. ut ea in nobis inue
nit pius xp̄s dñs n̄r. & nos p̄ducere dig
net. ubi ipse cū patre & sp̄u sc̄o uiuit
& regnat. **A L I V O S E C U N D O**

SALVATOR NŔ dilim hodie natus e gaudet
mus. Hoc nomen sibi soli conuenit. quia
de eo p̄pheta dicit. Ipse saluū faciet po
pulu suu. a peccatis eoru. De hoc die gau
deamus. q̄a n̄ e locus tristitie. ubi nati
uitas e uite. que destructa mā mor
talitate magna dat nobis leticia. de p̄mis
sa ēnitate. Nemo ab huius leticie cōmu
nionē separatur. una cunctis e leticia.
cōmunis racio. q̄a dñs n̄r peccati mortisq;
destructor. sic areatu nullū liberū rep
perit. ita ad liberandos om̄s uenit. Exul
ter hodie unus q̄sq; bonus q̄a debet labo
ris sui p̄miū accipere. Exultet peccator.
q̄a hodie habebit ueniam. Gentilis unis
q̄sq; bonā sp̄e habeat. q̄a hodie uocatur
ad ēniam uitā. Dix̄ em̄ saluator discipulis

Gloria patri et filio & spiri tui sancto. funde.

Cvos autem esset stephanus plenus spiritu

glam de i & ihesum stantem ad dextera patris.

272

Requie in festo S: Stephani

Gloria patri et filio & spiri tui sancto. funde. **H**audis' antiph.

Cvos autem esset stephanus plenus spiritu sco intendens in celu uidit

glam de i & ihesum stantem ad dextera patris. & vo vae. **R**osisti dne.

Vult' g'mm. **A**d B'nd's. **P**atefacte sunt iame celi xpi martyri ste

phano qui in numero sanctorum inuentus est prim' & ideo triumphat in

celis coronatus alleluia. & vo vae. **A**d. I. **ant.** **L**apidabant uideri stephanu

inuocantē & dicentē domine ihesu accipe spiritū meū. & vo vae. **A**d. III. **ā**

Adhesit anima mea post te quia caro mea lapidata ē p te d's m's. & vo vae.

Vlt' & honore. **A**d. VI. **S**tephan' uidit celos ap'ros uidit & intravit bea

tus homo cui celi patebant. & vo vae. **R**osisti dne. **A**d. IX. **ā** **P**ostis autē

gemb' clamauit uoce magna dicens stephanus domine ihesu ne statuas illis

přechod mezi karolinou a
gotikou, 30. léta 13. stol.

Tzv. Antifonář Sedlecký

NKP, sign. XIII A 6, pag. 272

Lot swywedzie starchy zakon a k
 nyly. **P**roto: tyem my sest djut
 myesye bylo platy wam tyto kuy
 hy. aby co: nyrye snad profiwu
 mladost uenozete rozumyety a
 ny sdrzety upamyety co: bydy
 wam prawyl. potonu kdyt snad
 wnuu aby cty wnydy. a porozu
 myewasy: cot myenye. **A**take

běžná gotická minuskula
 typu textus rotundus, 1376

Tzv. Klementinský sborník
 Tomáše ze Štítného

NKP, sign. XVII A 6, fol. 4r

Arcimlawa
Dobry mozy prikazal
 my jako
 ykardem
 otzy a
 bydy we
 dl was
 me dyt
 ky wseho cztady akezal sey wa
Lot swywedzie starchy zakon a k
 nyly. **P**roto: tyem my sest djut
 myesye bylo platy wam tyto kuy
 hy. aby co: nyrye snad profiwu
 mladost uenozete rozumyety a
 ny sdrzety upamyety co: bydy
 wam prawyl. potonu kdyt snad
 wnuu aby cty wnydy. a porozu
 myewasy: cot myenye. **A**take
 aby molli ssebu wyterznye pom
 luwaty otom co: kspaleny slusie
 aneb ystycny seym se budete o
 byeraty. aby molli kratydy djun
 ty ctuz wnydy. az wlastne whua
 tey tonia weusy kcy any kaza
 nye bywa any uellpca. **A**take
 wam razy wnydy ctyly walek
 anay wyerz. proto aby unie ota
 rowaly kdy: cemu ctuz. n: wozu
 myete. **S**eb snad pomnye nebud
 te myety tak brzo kto by wam ta
 ku wyerz wyprawowal. awelmyet
 sest wyterzno otazaty kdy: sest
 llycznye koho cemu kto cta nco
 zumye. **A**le wed newydyz pan
 nam slusie tazaty se yskenyerz
 lec: by suobu stranu welmye s
 staly byli apozwany ypodobny.
Lepy druhdy tak przebyty rozu
 myesyc: ze nco: zumye nezly se
 tazaty slckymus **Y**psalt leu
 wam kuyly dwose tyto prwe
 sam klada: swie klawy yak: my
 sey: dalo podobue co: leu kcy ce
 tl ucb sluchal nakazany aneb od
 uzenydy. aneb se molli sam do
 mylyty sctoy prukupno kto
 mu umylu omycuz: slem psal
Ale druhe ty sem hotowo sebra
 ne. aneb wygymie nycey syuy
 latyrye. wyloril cesty. akteret
 ssi tamt sem to naplal. **A**le tyto
 prwe wedyel sem willetery i
 kuyky. **D**rwe ssi omycze ona
 dyesy. a omyloty. **D**rue opau
 nach. owidowach. a oman: eledy
Arytey oholsodarowoy. oholsa
 dyuy. a ocedy. **L**zwarte kake te
 wyerz radow hydsejdy nclu pod
 kmltwye twyety kowow andyl
 leydy. **D**ate kake nas czt laka.
Sleste cym se oc: ylltsem taljo
 ze krczelyme. **A**paklat przyerz
 nym ledne nob yofine taket tu
 bidu. **L**co: kohnyke wtych kuy

... ad similitudinē offi-
ciorū que agunt in passione dñi. **M**agna sine
glā pat. iabiq. alla et tunc. ofculo que leticiā
mentib' in culcant celebrat. q. mori ē uindicta
pni peccati. Possunt ante hanc missā coti-
die celebrare ex cepit dñicis et i' die' ante
pascha in quib' n' tolerat i' huius fuerit. orō.

Západočeské muzeum v Plzni,

510 A 013, fol. 1v

14. stol.

textura

Benedicite omnia
opera domini dño
ladate et superexaltate eū
in secula.
Benedicite angeli do-
mini domino: benedicite
celi domino.
Benedicite aque omis
que super celos sunt dño
benedicite omnes uirtu-
tes domini domino.
Benedicite sol et luna
domino: bened' stelle celi
domino.
Benedicite i' mber et

Houghton, MS Lat. 17, fol. 27v

ca. 1500

tissime ihu. deprecor te p̄ tuū san-
guine p̄cōsum. que p̄ nobis mi-
seris p̄cōribi effundebe dignar̄
es. vt abluas om̄ia p̄cā mea a
me. et ne despicias me miserū et
indignū peccatorē diligenter te
inuocantē ⁊ hoc nomen ihu pete-
tem. O misericordissime ihu o dul-

bastarda, ca. pol. 15. stol.

Orationale Ladislai regis

Klášter premonstrátů v
Teplé, sign. b 87, fol. 1r

O bone ihesu. op̄issime ihu
o dulcissime ihu *oro vald̄*
o ihu fili predilectissime marie.
plūs misericordia et pietate. O del-
cibile ihu s̄dm̄ magnā miām tuam
miserē michi peccatorū. O clemen-
tissime ihu. deprecor te p̄ tuū san-
guine p̄cōsum. que p̄ nobis mi-
seris p̄cōribi effundebe dignar̄
es. vt abluas om̄ia p̄cā mea a
me. et ne despicias me miserū et
indignū peccatorē diligenter te
inuocantē ⁊ hoc nomen ihu pete-
tem. O misericordissime ihu o dul-
ce nomē ihu. o delectabile nomen
ihu. confortans hoc nomen ihu.
Quid ē ihus. nisi saluator. Ergo
ihu p̄pter ne mē tuū salua me. ne
percaz ate. qui v. lasmaſti me. ne
p̄mittas dampnar̄ me ate. quem
Liber Monasterij Teplensis
Comparat̄ p̄ P. Adelbertū Gentsch
eiusdē loci p̄. f. s. s. m.